

توحید و جبر و اختیار
و کلام

درس گفتارهای آیه الله سید جعفر سیدان
به اهتمام: اصغر غلامی

توحید و جبر و اختیار در قرآن کریم

(درس گفتارهای آیت الله سید جعفر سیدان)

انتشارات دلیل ما

به اهتمام: اصغر غلامی

ویراستار فنی: ریحانه عباسی

چاپ سوم: زمستان ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لینوگرافی: پرتو شمس

چاپ: نگارش

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۳۹۷ - ۹۸۵ -

ن و ناشر: ۳۷۷۴۴۹۸۸ - ۳۷۷۳۳۴۱۳ (+۹۸۲۵)

دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه ششم، واحد ۶۱۲ و ۶۱۳
(ارتباط با ما) | Info@dalilema.ir | www.dalilema.ir (خرید آنلاین)

مراکز پخش

قم. خیابان معلم. مجتمع ناشران. سبزه همکف. تلفن: ۳۷۷۳۳۴۱۳ و ۳۷۷۴۴۹۸۸
قم. خیابان صفائیه. روبروی کوچه ۳۸. پلاک ۷۵۹. تلفن: ۳۷۷۳۷۰۱۱ و ۳۷۷۳۷۰۰۱
تهران. خیابان انقلاب. خیابان فخررازی. نبش بین بست ری. پلاک ۶۱. تلفن: ۶۶۴۶۴۱۴۱
مشهد. چهارراه شهداء. ضلع شمالی باغ نادری. کوچه شهید خوراکیان. مجتمع کتاب. طبقه اول. تلفن: ۳۲۲۳۷۱۱۳-۵

انتشارات دلیل ما

www.dalilema.ir

مرکز نشر و پخش کتب معارف اهل بیت (ع)
۹ سال ناشر نمونه و برگزیده کشوری
با تولید بیش از ۱۰۰۰ عنوان کتاب

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۲ -
توحید و جبر و اختیار در قرآن کریم: درس گفتارهای آیت الله سید جعفر سیدان. /
به اهتمام اصغر غلامی
تهران: دلیل ما، ۱۳۹۴.
۳۵۹ ص.
978-964-397-985-0
فبا:
کتابنامه: ص [۳۳۵] - ۳۴۰: همچنین به صورت زیر نویس.
نمایه:
سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۲ -
توحید -- جنبه های قرآنی
جبر و اختیار -- جنبه های قرآنی
غلامی، اصغر، ۱۳۵۶ - گردآورنده
۱۳۹۴ مه ۹ / آت BP1۰۴/۸
۲۹۷/۱۵۹
۶۱۸۱۳۵۵

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
		بخش اول: کلیات
۱۹	قرآن، هدایت به راه استوار الهی
۲۲	امام، راه استوار الهی
۲۳	امام، عالم به قرآن
۲۷	ضرورت مراجعه به عالمان قرآن
۳۵	روش صحیح تفسیر قرآن
۳۶	نقد و بررسی روش تفسیر قرآن به قرآن
۳۷	ادله نظریه تفسیر قرآن به قرآن
۳۷	تبیین و نور و هدایت بودن قرآن
۳۸	نقد و بررسی
۴۰	تحدی به قرآن
۴۱	نقد و بررسی
۴۱	لزوم عرضه روایات بر قرآن
۴۲	نقد و بررسی
۴۵	نقد توجیه ناسازگاری نظریه تفسیر قرآن به قرآن با حدیث ثقلین
۴۶	نمونه‌هایی از تأویل‌های نادرست در اثر جدا کردن قرآن از اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>

- ۴۶ جنگ‌های چریکی
- ۴۷ ایمان فرعون

بخش دوم: براهین وجود خدا در قرآن

- ۵۳ اشاره
- ۵۳ مروری بر آیات توحیدی قرآن کریم
- ۵۸ استدلال‌های قرآنی برای اثبات خدا
- ۵۸ طریق اول: استدلال به آیات
- ۵۸ استدلال از طریق تذکر به پرورش موجودات
- ۶۰ استدلال از طریق تذکر به نیازمندی موجودات
- ۶۲ استدلال از طریق تذکر به مصنوعیت کائنات
- ۶۴ استدلال از طریق تذکر به نظم و هدفمندی موجودات
- ۶۵ استدلال از طریق تذکر به مبحر بودن کائنات
- ۶۵ طریق دوم: استدلال به مفاهیم علمی
- ۶۵ برهان علیت
- ۶۸ برهان علیت در احادیث
- ۶۹ نبود شاهد قرآنی بر برهان صدیقین
- ۷۰ برهان صدیقین به تقریر ملاصدرا
- ۷۳ برهان صدیقین به تقریر ابن سینا
- ۷۴ برهان صدیقین به تقریر علامه طباطبائی
- ۷۵ نقد و بررسی
- ۷۷ طریق سوم: فطرت
- ۷۹ معرفت فطری و تفاوت آن با اثبات خدا
- ۸۰ فطری بودن نبوت و ولایت
- ۸۲ فطری بودن توحید

بخش سوم: توحید

.....	اشاره	۸۷
.....	مبحث اول: اقسام توحید	۸۹
.....	قسم اول: توحید ذاتی	۸۹
.....	معنای توحید ذاتی	۸۹
.....	معنای وحدت عددی و تنزیه خداوند از آن	۹۲
.....	معنای «لَكَ يَا إِلَهِي وَخَدَائِقَةُ الْعَدَدِ»	۹۲
.....	دلایله بران توحید ذاتی	۹۷
.....	اقامه برهان برای اثبات یگانگی حضرت حق	۱۰۱
.....	تفسیر آیات توحیدی قرآن کریم در احادیث اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۰۴
.....	نسبت حضرت حق با ائمه	۱۰۵
.....	نظریه بینونت	۱۰۶
.....	نقد و بررسی استدلال معتقدان بر سنخیت و عینیت به آیات قرآن	۱۱۴
.....	نقد و بررسی استدلال معتقدان به سنخیت و عینیت به روایات	۱۱۶
.....	اشتراک لفظی وجود از نظر قاضی سعید قمی	۱۱۹
.....	دلیل عقلی نظریه بینونت	۱۲۲
.....	نظریه سنخیت	۱۲۳
.....	دلایل نظریه سنخیت	۱۲۳
.....	تلازم نفی سنخیت با امکان صدور هر چیزی از هر چیز دیگر	۱۲۳
.....	قاعده معطی شیء، فاقد شیء نمی شود	۱۲۵
.....	اشتراک معنوی اسماء و صفات	۱۲۵
.....	آیه بودن کائنات برای حضرت حق	۱۲۸
.....	قسم دوم: توحید افعالی	۱۲۹
.....	معنای صحیح توحید افعالی	۱۲۹
.....	تفسیر ناصحیح توحید افعالی	۱۳۰
.....	قسم سوم: توحید ربوبی	۱۳۴

- ۱۳۴ دلایل قرآنی توحید ربوبی
- ۱۳۴ آیه اول: ﴿الْأَرْبَابُ مُتَّفِقُونَ خَيْرًا أَمِ اللَّهُ...﴾
- ۱۳۷ آیه دوم: ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ...﴾
- ۱۳۸ قسم چهارم: توحید عبادی
- ۱۳۹ نقد و بررسی دیدگاه وهابیت در توحید عبادی
- ۱۴۱ صحت خواندن غیر خدا
- ۱۴۷ معنای صحیح توشل
- ۱۵۰ مبحث ۱۰م: آیاتی خاص در توحید
- ۱۵۰ سوره تینید
- ۱۵۰ اهمیت و آثار قرائت سوره توحید
- ۱۵۲ نزول سوره توحید و آیت دل سوره حدید برای اهل تعمق
- ۱۵۴ تفاوت معنای «احد» و «واحد»
- ۱۵۶ معنای صمد
- ۱۵۹ معنای ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ و ارتباط آن با لغت «لا من شیء»
- ۱۶۲ معنای ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ و نفی سننیت و عینیت در سوره توحید
- ۱۶۷ تفسیر ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ بر اساس آیه ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾
- ۱۷۰ اعتقاد به تولد مخلوقات از ذات خداوند متعال در فلسفه و عرفان
- ۱۷۳ آیات ابتدایی سوره حدید
- ۱۷۴ اهمیت آیات ابتدایی سوره حدید در معارف توحیدی
- ۱۷۸ معنای اول و آخر و ظاهر و باطن بودن خدای متعال در تفسیر اهل بیت
- ۱۸۲ معنای اول، آخر، ظاهر و باطن در تفسیر المیزان و کنز الدقائق
- ۱۸۷ نقد و بررسی معنای عرفانی اول و آخر و ظاهر و باطن
- ۱۹۳ معنای تأویلی آیه یاد شده در احادیث
- ۱۹۵ معنای خلقت آسمان ها و زمین در شش روز
- ۱۹۶ معنای عرش و استوای خدای تعالی بر آن
- ۱۹۷ علم خدا به فعل و انفعالاتی که در زمین و آسمان ها و میان آن دورخ می دهد.
- ۱۹۷ معنای ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾

- ۲۰۳ معنای بازگشت امور به سوی خدا.
- ۲۰۳ صفات خدا در برخی آیات دیگر

بخش چهارم: اسماء و صفات

- ۲۱۱ اشاره
- ۲۱۱ صفات ذاتی و فعلی و وجه تمایز آنها.
- ۲۱۳ برخی از صفات ذاتی و فعلی خدای تعالی
- ۲۱۳ علم الهی
- ۲۱۶ معنای «وقع العلم منه علی المعلوم»
- ۲۱۸ توضیح علامه در باره معنای حدیث
- ۲۱۹ نظر علامه طباطبائی در معنای حدیث
- ۲۲۰ نقد و بررسی نظریه علامه طباطبائی
- ۲۲۴ معنای احاطه علم خداوند بر عالم براسیا
- ۲۲۵ علم خداوند متعال به آنچه خدا نشاء است و خلق نخواهد شد
- ۲۲۸ معنای نفی علم از خداوند در برخی آیات
- ۲۴۲ دلایل علم الهی
- ۲۴۲ استدلال بر علم خدا از طریق نظم، هدفمندی و اتقان
- ۲۴۳ استدلال بر علم خدا از طریق وابستگی مخلوقات
- ۲۴۴ قدرت و فاعلیت خداوند متعال
- ۲۴۵ معنای قادر و فاعل مختار بودن خداوند متعال
- ۲۵۰ بدا و ارتباط آن با فاعل مختار بودن خدا
- ۲۵۰ معنای «کونا ظلّین فکانا کما قال الله»
- ۲۵۳ نقد دیدگاه علامه طباطبائی در باره معنای فاعل مختار بودن خداوند
- ۲۵۷ نظر آیت الله خویی در باره علت تأمه بودن خدا
- ۲۵۹ اراده خداوند متعال
- ۲۶۳ اعتقاد به علیت: عامل باور به ذاتی بودن صفت اراده
- ۲۶۵ اشکال آیت الله سبحانی بر صفت فعل بودن اراده

- ۲۶۶ نقد و بررسی دیدگاه آیت الله سبحانی
- ۲۶۸ غیب مطلق بودن خدای تعالی
- ۲۷۰ عدم امکان رؤیت خداوند در احادیث
- ۲۸۰ توصیف خدای تعالی به تجلی در قرآن و احادیث
- ۲۸۲ معنای تجلی خدای تعالی
- ۲۹۰ صفات خبریه
- ۲۹۰ وجه صحیح نسبت استهزا، مکر، خدعه و نسیان به خدا
- ۲۹۲ معنای صحیح غضب و تأسف درباره خداوند
- بخش پنجم: جبر و اختیار**
- ۲۹۷ اشاره
- ۲۹۹ مختار بودن انسان در قرآن کریم
- ۳۰۰ آیات موهم جبر
- ۳۰۳ نفی دلالت آیه ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مَا نَسْتَعِينُ﴾ بر جبر
- ۳۰۳ نفی دلالت آیه ﴿مَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ بر جبر
- ۳۰۴ دلالت نداشتن آیه ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ...﴾ بر حاین، وحدت وجود و جبر
- ۳۰۶ نفی جبر و تفویض و اثبات اختیار در احادیث
- ۳۱۴ روایاتی که از آنها جبر استفاده شده است
- ۳۱۹ جبر اشعری
- ۳۲۱ تفویض معتزلی
- ۳۲۲ جبر فلسفی
- ۳۲۴ جبر عرفانی
- ۳۲۸ جبر در حکمت متعالیه
- ۳۳۳ فهرست منابع و مآخذ
- ۳۴۱ نمایه آیات، روایات و اعلام

مقدمه

بدون تردید علم و شناخت صحیح مهم‌ترین مسئله زندگی بشر است و اهمیت آن در حوزه اعتقادات بسیار بیشتر است. به بن‌روی اهتمام به مباحث اعتقادی و رسیدن به معرفت صحیح در این حوزه ضروری است.

از سوی دیگر روشن است که قرآن، از جانب علم بی‌خطا و نامحدود و با هدف هدایت فرود آمده و استوارترین راه هدایت و بهترین روش ساخت حقایق در آن مطرح شده است؛ در نتیجه برای دستیابی به شناخت درست باید از این کتاب آسمانی بهره گرفت و در آیات آن تدبیر کرد.

از آنجا که خداوند معارف قرآن را به طور کامل در سینه انبیا و اهل بیت علیهم السلام و آل محمد و آل محمد صلوات الله علیهم قرار داده است، بهره‌گیری کامل از علوم قرآن جز با مراجعه به این بزرگواران امکان ندارد. بنابراین برای مصون ماندن از هرگونه برداشت نادرست و اشتباه در تفسیر قرآن، باید آن را از اهل بیت علیهم السلام دریافت کرد؛ چرا که تأویل وحی بدون مراجعه به معصومان علیهم السلام موجب خطا می‌شود.

همچنین انسان برای درک حقایق باید عقل خود را به کار گیرد و درست تعقل کند و خداوند پیامبران و رسولانش را فرستاده تا راه درست تعقل کردن را به بندگانش بیاموزند. بر اساس تعالیم دینی، تعقل صحیح است که از منظر الهی باشد؛ لذا برای رسیدن به معارف صحیح یک راه بیشتر وجود ندارد و آن اهتمام به استفاده از حجت‌های خداوند است.

حاصل آن‌که برای فهم معارف قرآن باید با بهره‌گیری از عقل در قرآن تدبیر کرد و در بهره‌گیری از حدیث و تعالیم نورانی اهل بیت علیهم‌السلام هر چه بیشتر اهتمام ورزید بر همین اساس استاد فرزانه، دانشمند والامقام حضرت آیت الله سیدان با تأکید بر اهمیت فوق‌العاده و ضرورت اهتمام به موضوعات اعتقادی در پرتو تعالیم نورانی اهل بیت علیهم‌السلام به حرکت در این منهج همت گمارده است. سخنرانی‌ها، تدریس‌ها و تألیف‌های استاد و زندگی علمی ایشان بهترین گواه بر این مدعا است.

اثر حاضر حاصل یکی از جلسات درسی آیت الله سیدان در حوزه علمیه مشهد مقدس است که از فروردین سال ۱۳۸۸ تا اسفند ۱۳۹۲ هر هفته روزهای چهارشنبه در مدرسه آیت الله العظمی خراسانی علیه‌السلام افاده شده است. لازم به ذکر است که جلسات درس استاد، ادامه دارد و در سال ۱۳۹۰ بحث معاد مطرح شده است و چنانچه خداوند توفیق دهد، مباحث بعدی در فتنه‌های دین‌دوین و تنظیم خواهد شد.

استاد در این جلسات ابتدای هر مبحثی از آیات توحیدی قرآن کریم ارائه کرده و سپس بر همان اساس مباحثی را پیرامون هر یک از مباحث آن فهرست مطرح ساخته‌اند.

این مجموعه در پنج بخش سامان یافته است. در بخش کلیات پیرامون هدایت بودن قرآن و ضرورت مراجعه به عالمان قرآن برای دستیابی به معارف وحیانی بحث و نظریه تفسیر قرآن به قرآن نقد شده است. در پایان نیز دو نمونه از آیات نادرست در اثر جدا کردن قرآن از اهل بیت علیهم‌السلام مطرح شده است.

در بخش دوم که به براهین وجود خدا در قرآن اختصاص یافته است، نتایج برخی از آیات توحیدی قرآن، که وجود خدا را ثابت دانسته و بدون هیچ استدلالی به ذکر اوصاف خداوند پرداخته، مطرح شده است. سپس پیرامون استدلال‌های قرآنی از طریق تذکر به آیات و نیز استدلال‌هایی از طریق مفاهیم عقلی و استدلال از طریق فطرت بحث شده است.

در بخش سوم پس از اشاره به تفهیم‌بندی مشهور در بحث توحید پیرامون هر یک از اقسام چهارگانه توحید (توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید افعالی و توحید عبادی) مباحثی مطرح گردیده و در ادامه پیرامون آیاتی خاص در توحید (سوره مبارکه توحید، آیات ابتدائی

سوره حدید، سه آیه آخر سوره حشر و آیات ۲۶ و ۲۷ سوره آل عمران) بحث شده است.

بخش چهارم به بحث پیرامون اسماء و صفات اختصاص یافته است. در این بخش ابتدا درباره تقسیم‌بندی اسماء و صفات الهی بحث شده است. سپس وجه تمایز صفات ذاتی و فعلی تبیین شده است و در ادامه برخی از صفات ذاتی و فعلی خدای تعالی (علم الهی، قدرت و فاعلیت خدا، اراده خدا، غیب مطلق بودن خدا، تجلی خدا) و برخی صفات خبریه (استهزاء، مکر، خدعه، نسیان، غضب و تأسف) مورد بحث قرار گرفته است.

و بالاخره بخش پنجم به جبر و اختیار پرداخته شده و با تأکید بر مختار بودن انسان بر اساس قرآن، روایات، آیات و روایات موهوم جبر بررسی و دلالت آن‌ها بر جبر نفی شده است. در انتهای این بخش به ترتیب جبر اشعری، تفویض معتزلی، جبر فلسفی، جبر عرفانی و جبر در حکمت متعالیه نقد شده است.

در فرآیند آماده سازی این کتاب، فایل‌های صوتی پیاده و تایپ شد. سپس اقدامات زیر بر روی آن انجام گرفت:

۱. تدوین و تبویب مطالب و تنظیم ساختار کتاب برای تبدیل شدن به کتاب؛

۲. مآخذ یابی احادیث و مستند سازی منقولات.

گفتنی است که بسیاری از آیات، روایات و عبارات در بنسبات درس به صورت ناقص و منقطع خوانده شده بود، لذا هر جا که لازم بود، آیات و روایات و عبارات به طور کامل نقل و ترجمه شد و گاه برای تکمیل و متمم بحث مستندات نیز اضافه گردید. همچنین برای تنظیم ساختار گاهی در ترتیب مباحث نیز تغییراتی داده شده و مکررات حذف گردیده است.

«نقد و بررسی روش تفسیر قرآن به قرآن» نیز از کتاب معارف و حیانی اخذ و با تغییراتی جزئی در بخش کلیات اثر حاضر درج شده است.

تمام این کارها بعد از پیاده شدن به همت دوست عزیز، فاضل ارجمند، دانش‌آموخته معارف قرآن و عترت جناب آقای دکتر اصغر غلامی به انجام رسید.

از خداوند متعال برای ایشان آرزوی توفیق بیشتر و برای حضرت آیت الله استاد سیدجعفر سیدان آرزوی سلامتی و طول عمر برای خدمت به معارف اهل بیت علیهم السلام را دارم. امیدوارم این اثر مقبول درگاه حضرت حق متعال قرار گیرد و برای تمام کسانی که در شکل‌گیری آن نقشی ایفا کرده‌اند، ذخیره آخرت باشد.

قم - محمد بیابانی اسکویی

۱۳۹۴/۱۱/۲۲

۲ جمادی الاول ۱۴۳۷ ق

www.ketab.ir